

Wandeling langs de Utrechtse markten

Deze stadswandeling voert u door het oude marktgebied van Utrecht. De wandeling gaat over straten en pleinen die eeuwenlang druk bezocht werden door kopers en verkopers. Sommige zijn nog steeds in gebruik, andere zijn hun oorspronkelijke marktfunctie in de loop van de tijd kwijtgeraakt. Zaterdag is sinds jaar en dag de Utrechtse marktdag bij uitstek. Daarom raden we u aan deze wandeling op een zaterdag te maken, het liefst 's morgens. Op zaterdagochtend toont de Utrechtse binnenstad het duidelijkst haar markt karakter.

De wandeling begint bij wat nu het voornaamste marktplein van de stad is: het Vredenburg.

Vredenburg

Het Vredenburg dankt zijn naam aan de gehate dwangburcht Vredenburg, die keizer Karel V kort na 1528 liet bouwen. Vóór de bouw van deze burcht stonden hier een klooster en een hospitaal van de johannieterorde, het St.-Catharijne-klooster. Het terrein ten oosten van dit klooster, het Catharijneveld, bleef in de middeleeuwen onbebouwd. Vanaf de late 15de eeuw werden op dit veld paardenmarkten gehouden, die enkele malen per jaar plaatsvonden. Na de sloop van het kasteel Vredenburg in 1577 (tijdens de opstand tegen het Spaanse bewind) keerde de paardenmarkt weer terug op het Vredenburg. Ook waren andere markten op dit terrein te vinden. Een jaarlijks hoogtepunt in het stedelijk leven was de Utrechtse kermis met al zijn attracties (22 juli-4 augustus). Aan het eind van de 19de eeuw verrezen aan de westzijde van het plein twee grote markthallen: de Fruithal en de Korenbeurs. Deze gebouwen moesten echter wijken voor de Utrechtse Jaarbeurs, die in 1917 voor het eerst gehouden werd. In 1919 werd de Fruithal gesloopt, in 1928 de Korenbeurs. In 1919 werd ook de kermis van het Vredenburg verbannen, terwijl de paarden- en veemarkten in 1928 naar de Croeselaan verplaatst werden. In plaats hiervan werden drie Jaarbeursgebouwen opgetrokken: het plein behield zijn handelsfunctie. In 1970 verhuisde de Jaarbeurs in zijn totaliteit naar de Croeselaan om plaats te maken voor het Muziekcentrum en Hoog Catharijne. Het plein kreeg zijn marktfunctie terug door de komst van de algemene warenmarkt in 1975. Behalve op zaterdag wordt hier ook op woensdag en vrijdag markt gehouden.

U slaat rechtsaf en steekt het plein van het Vredenburg schuin over. U loopt de winkelpromenade in van de Lange Elisabethstraat, die verderop overgaat in de Steenweg.

Steenweg

U loopt nu de oude handelswijk Stathe in. Al ten tijde van Willibrord vonden hier, op de zuidoever van wat eens de Oude Rijn was, handelsactiviteiten plaats. Aan die middeleeuwse handel herinnert bijvoorbeeld nog de naam van één van de stegen aan uw linkerhand: de Masegast. Hier woonden in de middeleeuwen de mersse- of marslieden (marskramers). De Steenweg zelf vervulde in de late middeleeuwen de functie van zuivel- en pluimveemarkt. Op de plaats van Steenweg 11-13, even voorbij de Masegast, stond tot het begin van de 16de eeuw het Utrechtse raadhuis, het Schoonhuis. In dit pand was ook de lakenhal, het wanthuis, gevestigd voor de lakenkooplieden van buiten de stad. Aan het einde van de Steenweg stuit u op de Choorstraat. Het noordelijk deel van deze straat was vanaf het midden van de 13de eeuw het domein van de Utrechtse lakenverkopers, de laken- of want-

snijders. Vóór die tijd was hier de markt van de wijnhandelaren te vinden. Het zuidelijke deel van de Choorstraat behoorde oorspronkelijk tot het Buurkerkhof. Tijdens de reformatie werd het koor van de Buurkerk, waaraan deze straat haar naam ontleent, gesloopt om de doorstroom van het verkeer in dit drukke stadsdeel te verbeteren.

U steekt de Choorstraat over en loopt rechtdoor een steeg in, het Hanengeschrei. U komt op de Visbrug waar u de Vismarkt ziet liggen.

Vismarkt

Het Hanengeschrei dankt zijn naam waarschijnlijk aan het pluimvee dat op de markt van de Steenweg te koop was. Het beeld van de marktvrouw met de kippen onder haar arm op de Visbrug herinnert nog hieraan. De brug zelf was een verlengstuk van de Vismarkt, de voor u liggende zijde van de Oudegracht tussen Maartens-brug en Stadhuisbrug. Eeuwenlang kochten de Utrechters hier hun vis. Het aanbod was bijzonder groot: vissers en handelaren boden alle mogelijke soorten zee- en riviervis te koop aan. Op de Visbrug zijn de oude visbanken waarop de vis werd verkocht, nog te zien. Het gebouwtje op de brug is een moderne kopie van de visafslag die van de middel-eeuwen tot 1898 op de brug heeft gestaan. De viskramen zijn nu op het Vredenburg te vinden.

Als u op de Vismarkt rechtsaf slaat, komt u bij de Maartensbrug.

Maartensbrug

Dit is de oudste brug van de stad. Eens vormde zij de toegang tot het Romeinse castellum Traiectum, een door grachten omgeven terrein dat tot ver in de middeleeuwen zijn defensieve functie behield. Oorspronkelijk werd de brug dan ook aangeduid als de Borchbrug en heette dit stuk van de Oudegracht de Borchgracht. Langs dit deel van de Oudegracht zijn de oudste marktterreinen van de stad te vinden, waartoe behalve de al genoemde markten voor vis en wijn ook de zoutmarkt behoorde. Deze bevond zich echter niet op de plaats van de huidige Zoutmarkt aan de westzijde van de gracht, maar aan de oostzijde van de gracht: tussen de Visbrug en de Maartensbrug. Ook de Servetstraat stond al vroeg in het teken van de markthandel. Langs de zuidzijde van deze straat stond in de middeleeuwen een lange rij marktkramen, tegen de muur van wat eens de winterresidentie van de bisschop was.

Vanaf de Maartensbrug gaat u rechtdoor over de Lichte Gaard en de Donkere Gaard. Bij het Wed aangekomen vervolgt u de route langs de gracht. U passeert de Hamburgerstraat en Hamburgerbrug en loopt door naar de Weesbrug.

Vanaf het Wed wordt de gracht breder. Dit deel van de gracht werd in 1122 gegraven om de oudere en smallere Borchgracht te verbinden met de oude rivierbocht bij de Twijnstraat. De gracht sloot bij Tolsteeg aan op de Vaartse Rijn, het in dezelfde periode gegraven verbindingskanaal met Lek en Hollandse IJssel. Langs deze 'nieuwe' gracht kwamen in de 13de en 14de eeuw de voor Utrecht zo kenmerkende werven tot volle ontwikkeling, met een kade aan beide zijden van het water, kelders die uitkomen op de kade, en een weg die over de kelders heenvoert, vóór de huizen langs. Deze kostbare constructie maakte intensief handelsverkeer mogelijk.

U steekt de Weesbrug over en loopt aan de overzijde van de Oudegracht terug. U passeert de Haverstraat.

Oudegracht

De werven en straten aan de westzijde van de Oudegracht tussen de Weesbrug en de Hamburgerbrug waren speciaal bestemd voor de graanhandel. Sinds de middeleeuwen vond hier een markt voor granen, zaden, bonen en erwten plaats, de Hoge Korenmarkt. Voor het uitladen van schepen en wagens waren veel handen nodig: de zakkendragers verdienden hun brood ermee. Op de deur van Oudegracht 237 is een beeldje van een zakkendrager bevestigd. Hier bevond zich het gildehuis van de zakkendragers van het bovineinde (de stad ten zuiden van de Stadhuisbrug). Het onderkomen van hun collega's van het benedeneinde bevond zich in de Zakkendragersteeg (tussen Vredenburg en Oudegracht). Verderop passeert u de Haverstraat (voorheen Gortsteeg). Deze namen herinneren aan de graanmarkt die hier tot in de werd gehouden.

U loopt rechtdoor in de richting van de Gaardbrug. Bij deze brug gekomen gaat u rechtdoor de Lijnmarkt in.

Lijnmarkt

De Lijnmarkt wordt door een rij huizen van de gracht gescheiden. Aan de achterzijde van deze huizen bevindt zich slechts een smalle werf, zoals u kunt zien als u langs één van de trappen naar de gracht afdaald. De laatste huizen aan de Lijnmarkt, op de hoek met de Maartensbrug, vormden oorspronkelijk een groot stenen huis dat al uit de inde eeuw dateert. Het stond bekend als 'het Grote Huis aan de gracht'. Een huurcontract uit 1230 vermeldt dat het — evenals de huizen in de Massegast — bewoond werd door mersselieden, kleinhandelaren. Of hier toen al een linnenmarkt was, is de vraag. Vanaf de 14de eeuw was dat zeker zo. Dat de traditie van de textielhandel nog lang aanwezig is gebleven, ziet u aan de gevel van nr. 48 waar furniturenwinkel 'De Vlijt' was gevestigd en op nr. 33 is nu nog 'De Passementerie' te vinden, de winkel sluit medio 2022 haar deuren. Op nr. 40 zat voorheen de Scheepjes wolfabriek.

Als u aan het einde van de Lijnmarkt de Zadelstraat oversteekt en schuin naar links afslaat, komt u op het Buurkerkhof Loop vervolgens langs het Museum van Speelklok tot Pierement en ga rechts de hoek om.

Buurkerkhof

Lange tijd bleef de gewijde grond van dit kerkhof verschoond van markthandelaren. Vanaf de 14de eeuw was het kerkhof bij tijden wel als markt in gebruik, maar de markten waren hier nooit een lang leven beschoren. Zo verwees het stadsbestuur in 1854 de Huizer botvissers, voor wie op de reguliere vismarkt geen plaats was, naar dit plein. In 1898 moesten zij ook hier het veld ruimen. Pal vóór de toren van de Buurkerk stond ooit het oude schepengerecht, dat in 14de eeuw naar de Stadhuisbrug verhuisde. Al voor de verlening van het stadsrecht in 1122 hield dit gerecht het toezicht op de Utrechtse markthandel.

Vanaf het Buurkerkhof loopt u links de Derde Buurkerksteeg in. Vervolgens gaat u linksaf de Donkerstraat in. Aan het eind steekt u de Zadelstraat weer over, zodat u via de Kuipersteeg bij het oude St.- Eloyengast huis (het gasthuis van het smedengilde) in de Boterstraat terecht komt. Hier gaat u rechtsaf naar de Mariaplaats.

Mariaplaats

Ofschoon er op dit plein al vanaf de 15de eeuw markten waren, dankte het zijn grote bloei aan een maatregel van het stadsbestuur uit 1616. De wekelijkse zuivel- en pluimveemarkt verhuisde daardoor van de Steenweg naar de Mariaplaats. Op deze markt werden nog tot in de vorige eeuw op verzoek van de kopers kippen geslacht en konijnen gevild. Ook de belangrijke rommel- en lappenmarkt was op de Mariaplaats. Vóór het huidige Conservatorium, op het lager gelegen terrein aan de linkerkant van de Mariaplaats stond in de 18de en 19de eeuw een grote galerij die onderdak bood aan handelaren en koopwaar (boter, kaas, eieren). Tijdens de Utrechtse kermis was de Mariaplaats het toneel van veel kermisvermaak.

U loopt de Mariaplaats over, gaat rechtsaf en loopt rechtdoor de Mariastraat in. Via de Mariastraat komt u weer op de Steenweg, waar u linksaf slaat (in de richting van het Vredenburg). Na 50 meter slaat u rechtsaf de Bakkerstraat in. U volgt deze straat tot de Bakkerbrug.

Bakkerbrug

Op zaterdag klinkt het hier van alle kanten: 'Twee bosjes voor een tientje!', 'Mooie boeketten!'. Bloemen nemen op deze vrij brede brug tegenwoordig de plaats in van groente, fruit en boter die hier eeuwenlang werden verhandeld. Tussen de Bakkerbrug en de Stadhuisbrug waren diverse markten. Onder meer was hier wekelijks een pottenmarkt en op de Bezembrug waren bezems en ragebollen te koop.

U loopt nu naar de Stadhuisbrug. Deze brug bereikt u door vóór de Bakkerbrug rechtsaf te slaan en de gracht te volgen. U passeert de Bezembrug.

Stadhuisbrug

De Stadhuisbrug is de breedste brug van de stad. Oorspronkelijk bestond zij uit twee kleinere bruggen, de Huidenbrug en de Broodbrug. Nadat het stadsbestuur zich in 1547 naast het huis van de schepenen had gevestigd — beide panden gaan schuil achter de classicistische gevel van het huidige stadhuis — werd de ruimte tussen beide bruggen overkluisd. Het lot van de markten, die van oudsher op deze bruggen werden gehouden, was toen spoedig bezegeld, want markthandel op de stoep van het stadhuis was niet gepast. De marktlui moesten verkassen, onder meer naar de Mariaplaats.

U steekt de brug naar het stadhuis over en met uw gezicht naar het stadhuis staand, volgt u de gracht naar links. Het pand aan het einde van het stadhuiscomplex is het huis Keijzerrijk (de naam staat op de gevel) waar van 1614 tot 1840 de stadswaag was gevestigd en het "nieuwe" Wanthuis (de lakenhal). Vóór dit pand, aan de Oudegracht, vindt u een trap waarlangs u naar het werfniveau afdaalt.

Stadskraan

Het plaveisel op de werf rond de houten bak om de boom markeert de plaats waar de middeleeuwse stadskraan stond. Tot 1837 was de stadskraan hier in vol bedrijf. Het einde van de kraan was symbolisch. De kraan stortte in bij het omhoog takelen van één van de gietijzeren vrouwenbeelden van het gebouw boven aan de gracht, de voormalige Winkel van Sinkel, het eerste warenhuis in Utrecht. Eeuwenlang had dit werktuig de stedelingen trouwe dienst bewezen: wijnvaten, biertonnen en andere zware lasten werden ermee in en uit de schepen getakeld. Vanuit de schepen werden de goederen op een slede geladen die door paarden via het oplopende onderaardse wed dat u rechts ziet, naar het straatniveau werden getrokken. Dergelijke wedden waren op meer plaatsen langs de gracht te vinden: bij de Donkere Gaard, bij de Viebrug en bij de Twijnstraat.

Sla nu rechtsaf de tunnel in. Bovengekomen staat u op de Ganzenmarkt.

Ganzenmarkt

Ganzen, eenden en allerlei ander gevogelte waren hier vanaf het midden van de 14de eeuw te koop. Een straatnaam als Telingstraat (teling = taling, een soort eend) verwijst hier nog naar. In de 19^e eeuw was op de Ganzenmarkt de stedelijke fruitmarkt te vinden, totdat deze in 1894 werd gehuisvest in de Fruithal aan het Vredenburg.

Rechtdoor lopend komt u via de Minrebroederstraat uit op de Korte Jansstraat. Wanneer u linksaf slaat, komt u op het Janskerkhof.

Janskerkhof

Dit kerkhof, in de middeleeuwen het exclusieve woongebied van de koorheren van de Janskerk, behield door de eeuwen heen zijn voorname karakter. De bloemen- en plantenmarkt die hier op zaterdagen wordt gehouden, dateert uit 1837. Vandaag de dag is het één van de grootste plantenmarkten van het land.

Van het Janskerkhof loopt u via de Lange Janstraat naar de Neude.

Neude

Tot omstreeks 1500 was dit het enige echte marktplein dat de stad rijk was; de rest van de markthandel speelde zich toen vooral langs de Oudegracht af. Het plein werd in de tweede helft van de 13de eeuw in gebruik genomen als marktplaats voor boeren die met karren naar Utrecht kwamen. Alle mogelijke agrarische producten werden hier verhandeld: haver, erwten, grutten, turf en hout, maar ook koeien, varkens, schapen en paarden. Voordat boeren hun vee mochten verhandelen moest het 'aan de boom' midden op de Neude worden gezet, waar het werd gekeurd. In 1582 verhuisde de veemarkt naar het Vredenburg. Alleen de graanmarkt bleef over. Deze graanmarkt, de Lage Korenmarkt, was in de 18de eeuw de grootste van de hele Republiek. Tot aan het eind van de 19de eeuw wist deze zich hier te handhaven. Verschillende panden aan de linkerkant van de Neude — rond het pand De Luifel — waren in die tijd in gebruik als graanpakhuis. In 1894 verhuisde de graanmarkt naar de nieuw gebouwde Korenbeurs op het Vredenburg. Tot het begin van de jaren dertig vonden op de Neude de algemene waren- en rommelmarkten plaats. Daarna deed het plein tot aan 1994 vooral dienst als parkeerterrein.

U steekt aan het eind van de Neude de drukke verkeersweg (Lange Jansstraat) over en loopt de Voorstraat in.

Voorstraat

Al in de middeleeuwen was dit een drukke verbindingsweg. Al het marktverkeer dat vanuit het oosten de stad binnenkwam, moest over deze weg. Rechts passeert u het Grote Vleeshuis (nr. 19), hier is America Today nu gevestigd, als u naar binnen stapt ziet u nog een deel van het oude interieur. Hier stonden de vleeshuizen waarop de Utrechtse slagers dagelijks hun vlees aanboden. Buiten de vleeshuizen was alleen handel in gedroogd, gerookt of gezouten vlees toegestaan. De huidige gevel van het Grote Vleeshuis dateert uit de 17de eeuw, het pand zelf uit 1432. In dat jaar werden de Utrechtse slagers van hun oude plek, achter het stadhuis, verdreven, nadat zij het aan de stok hadden gekregen met het stadsbestuur. Een tweede vleeshal (het Kleine Vleeshuis) werd gebouwd in de Lange Nieuwstraat (nr. 34). In de tijd dat het Grote Vleeshuis gebouwd werd, betrokken de slagers hun slachtvee nog rechtstreeks van de veemarkt op de Neude. De locatie was dus zeer geschikt. Straatnamen in de buurt van dit vleeshuis als de Grote en de Kleine Slachtstraat en de Kalverstraat verwijzen naar dit slachtverleden.

U loopt rechtdoor. Tegenover de Kleine Slachtstraat ligt de Hardebollenstraat. U slaat linksaf en gaat deze straat in. Aan het eind van de Hardebollenstraat komt u bij de Breedstraat.

Breedstraat

In de late middeleeuwen was in de Hardebollenstraat een aparte waag voor de Neudemarkt gevestigd. Toen en tot de 21^e eeuw was dit een straat van lichte zeden. In 1394, aan de vooravond van de St.-Victorsjaarmarkt, kondigde het stadsbestuur een verbod af op prostitutie in de Kalverstraat en op het Jansveld. De maatregel is niet erg effectief geweest. Pas in 2013 is zijn de 'ramen' gesloten. Op de Breedstraat is op zaterdagochtenden een overdaad aan stoffen te koop: de zogenaamde lapjesmarkt. Deze markt is de opvolger van de 'luizenmarkt' (genoemd naar de luizen in tweedehands kleding) die aan het begin van deze eeuw op de Neude werd gehouden. Op 30 april vormt de Breedstraat de spil van de Utrechtse vrijmarkt.

U slaat linksaf en volg de Breedstraat tot het einde. U steekt het Predikherenkerkhof over en loop rechtdoor de Jacobijnenstraat in. Vervolgens steekt u de Oudegracht over. U loopt door en komt op het Jacobskerkhof.

Jacobskerkhof

De Jacobikerk in Wijk C is net als de Buurkerk één van de oude parochiekerken van de stad. Ook dit kerkhof trok in de loop der tijden markthandel aan. Vandaag de dag biedt het plaats aan de rommelmarkt. Deze markt is tegenwoordig nog een flauwe afspiegeling van haar vroegere gedaante. De concurrentie van tweedehands-winkeltjes, de overdekte vlooiemarkten en de vrijmarkt dreigen deze oude Utrechtse markt de das om te doen.

U steekt de St.-Jacobsstraat over en volgt de Waterstraat tot aan de Willemstraat. Daar slaat u linksaf Halverwege deze straat kruist u de Varkenmarkt.

Varkenmarkt

Vanaf de 16de eeuw was hier de wekelijkse varkensmarkt te vinden. Maar net als de veemarkt op het Vredenburg werd deze in 1928 verplaatst naar de marktterreinen aan de Croeselaan en vervolgens naar de veemarkthallen in de Voorveldsepolder.

*U loopt rechtdoor. Aan het eind van de Willemstraat heeft u het Vredenburg in zicht.
De wandeling is rond.*

Deze wandeling is eerder gepubliceerd in het boek: Markten in Utrecht, van de vroege middeleeuwen tot nu. Auteurs: Jan Brugman, Hans Buiter en Kaj van Vliet. 1995